

The Monostemmatic Inflectional System in the Talysh Language

Moharram Rezayati Kishe-Khaleh*¹
Soheyb Rezayati Kisheh-Khaleh²

Abstract

As a modern Northwestern Iranian language, Talysh spreads along the southwestern shore of the Caspian Sea, from the Sefid-rud river in Guilan to the Kor River in the Republic of Azerbaijan. The present article addresses some of the unique verbal features of this language, including the incorporation of the past stem in the formation of the imperative verb and the present indicative, especially the usage of single and shared stems in verb conjugation. Informed by an ancient Persian translation of the Quran, called *The Shonqoshi Exegesis*, the study at hand formulates a “monostemmatic” feature to investigate the etymology and history of the so-called “Bon-Basend” compound. It also explains the ambiguities regarding the second part of this compound, namely the verb stem “Basend,” in terms of stem type and usage in the Talysh language. The etymological analysis shows that “Basend” is a present stem, which, in combination, attains an objective meaning and functions as a shared stem (monostemic) in the conjugation of all verbal structures in the Talysh language.

Key words: Bon-Basend, Monostemmatic, Past Stem, Present Stem, Talysh Language.

Extended abstract

1. Introduction

Usually evolving at a slow pace, the verbal system is an important area of language in linguistics. However, from ancient times to the present day, we have witnessed major developments in this field. The imperfect, indefinite, and future tense systems of Old Iranian verb tenses, as well as others, were lost in the transition from ancient to medieval times, and only the present tense system, with some changes, has reached Persian and other modern Iranian languages.

*1. Professor in Persian Language and Literature, University of Guilan, Rasht, Iran.

(Corresponding Author: rezayati@guilan.ac.ir)

2. M. A. Student in Persian Language and Literature, University of Guilan, Rasht, Iran.

(soheybrezayati@gmail.com)

The past stem of verbs is also a modified form of Old Iranian past participle adjectives. In most modern Iranian languages and dialects, the present tense has been reduced to the present and past stems. In the Talysh language, we come across verbs whose verb stems are the same, and all the verb forms and structures are in accordance with the same single stem. Informed by the various types of the Talysh language, the present article coins the term “monostemmic” to show the conjugation system and the extent of its use in past, present, and imperative verbs.

2. Methodology

This research is in accordance with field and library studies. Talysh materials and evidence are organised around studies of three varieties of the three main Talysh dialects: From the Northern Dialect, the Anbarani, which is common in Namin County, Ardabil Province; from the Central Dialect, the Paresari variety in Rezvanshahr County; and from the Southern Dialect, the Siahmezgi variety common in Shaft County. The collection of evidence, especially in Northern and Southern Talyshi, was made possible with the help and assistance of several native speakers, who are introduced in the “Notes” section of the article. The library studies are informed by historical texts from Dari, Middle Persian, and Old Iranian texts.

3. Theoretical Framework

Adopting a historical-descriptive linguistic approach, this research studies the monostemmatic inflectional system in the Talysh language. Moving beyond the restraints of a singular theoretical framework, this study identifies and explains linguistic changes and their dynamics by focusing on the structural evolution of language over time. In this regard, informed by etymological studies and the Talysh language, the present article identifies the verb stem “Basend,” which appears in ancient Dari text, the inflectional structures of monostemmatic verbs, and the historical background of some of the verbal features of the Talysh language in Dari, Middle Persian, and Old Iranian languages. This analysis is in accordance with historical and field data, and highlights the connection between contemporary structures and their historical roots.

4. Discussion and Analysis

Informed by etymological studies and findings of the Talysh language, “Basend,” in the compound “Bon-Basend,” which was used as a translation for “Qatta’na” in *The Shonqoshi Exegesis*, is a present stem in the sense of a past participle adjective. Of note here is that its /d/ is not a replacement for /-ta/ or the result of the transformation of the second /n/ in /visinn/, but is part of the root. This verb stem has not reached Dari or modern Persian, but it is used in some modern Iranian languages, including Talysh, Tabari, Balochi, and so on.

The incorporation of the past stem in the construction of present and imperative verbs, as well as the present stem in the construction of the imperfect past, has precedents in Old, Middle, and Modern Iranian languages, but there is no documented report of the monostemmatic inflectional system in Iranian languages. This phenomenon seems to be a late and intralinguistic development in the Talysh language, an attempt at linguistic simplification or facilitation.

5. Conclusion

The inflectional system of Talysh verbs, like most Iranian languages today, is double-stemmed; however, there are many cases of a monostemmatic inflectional system. The conjugation of some verbs is in accordance with the present stem, and others are based on the past stem. The verbal system of Northern Talysh is monostemmatic, but in Central and Southern Talysh, both conjugation possibilities, i.e., monostemmatic and double-stemmed, are used in parallel. Of note here is that present-stem infinitives are monostemmatic, and past-stem infinitives are double-stemmed. In Central Talysh, however, the monostemmatic inflectional system is less commonly used, and the reported cases are very few in number.

The incorporation of the present stem in the construction of the imperfect past, and the past stem in the construction of present and imperative verbs in Iranian languages, from Old to Medieval and Modern times, has more or less precedents, some of which has been explored in this article, but there is no documented report of the monostemmatic inflectional system in Iranian languages to indicate the precedents of this linguistic feature. It seems that this phenomenon is a recent intralinguistic development in Northern and Southern Talysh in the process of linguistic simplification or facilitation, which has also affected Central Talysh..

Select Bibliography

- Hassandoost, M. *Farhang-e Risheh-Shenākhti-e Zabān-e Fārsi*, Vol. 4. Tehran: Farhangestan-e Zaban va Adab-e Farsi; 2014. [In Persian].
- Humbach, H. *The Heritage of the Zarathushtra*. Heidelberg; 1994.
- Jackson, A. V. W. *An Avesta Grammar in Comparison with Sanskrit*. Stuttgart; 1892.
- Kellens, J. *Le Verb Avestique*. Wiesbaden; 1984.
- Kent, R. G. *Old Persian, Grammar, Texts, and Lexicon*. New Haven; 1950.
- Nyberg, H. S. *A Manual of Pahlavi*, Vol. 2. Wiesbaden; 1974.
- Rezayati Kisheh-Khaleh, M. Masdar va Sākht-e ān dar Gooyesh-e Tāleshis *Gooyesh Shenāsi*; 2006; 5 (1): 7-30. [In Persian].
- Rezayati Kisheh-Khaleh, M. *Zabān-e Tāleshi: Toosif-e Gooyesh-e Markazi*. Rasht: Farhang-e Iliya, 2007. [In Persian].
- Sadeghi, A. Bon-Basend. *Jostārha-ye Novin-e Adabi*; 2018; 51(1): 133-136. [In Persian].

Shonqoshi. *Tafsir-e Shonqoshi: Gozāreh-ei az Bakhshi az Qurān-e Karim*. Mohammad Jafar, Y (comp.). Tehran: Bonyad-e Farhang-e Iran; 1976. [*The Shonqoshi Exegesis*] [In Persian].

How to cite:

Rezayati Kish-Khaleh M, and Rezayati Kish-Khaleh S. The Monostemmatic Inflectional System in the Talysh Language. *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani*. 2025; 2(18): 7-28. DOI:10.22124/plid.2025.31595.1730

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۱۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۳۰
صفحات: ۲۸-۷

نظام تصریفی تک‌بنی در زبان تالشی

محرم رضایتی کیشه‌خاله^۱ صهیب رضایتی کیشه‌خاله^۲

چکیده

تالشی از زبان‌های ایرانی نو در گروه شمال غربی است که در کرانه جنوب غربی دریای کاسپین، از سفیدرود در استان گیلان تا رود کُر در جمهوری آذربایجان گسترده است. در این مقاله کوشیده‌ایم به برخی از ویژگی‌های خاص فعلی این زبان، از جمله استفاده از بن ماضی در بنای فعل امر و مضارع اخباری (آینده)، به‌ویژه کاربرد بن واحد و مشترک در تصریف فعل‌ها بپردازیم. خصوصیت اخیر را «تک‌بنی» نامیده‌ایم و سعی کرده‌ایم ضمن تبیین ریشه‌شناختی و تاریخی ترکیب «بن‌بَسند» که در کتاب معروف به «تفسیر سُتْقُشی» از ترجمه‌های کهن قرآن به زبان فارسی آمده است، ابهامات بخش دوم این ترکیب، یعنی بن فعلی «بَسند» را از نظر نوع بن براساس کاربرد آن در زبان تالشی توضیح دهیم. «بَسند» با تحلیل ریشه‌شناختی، بن مضارع است و در ترکیب، معنی مفعولی دارد و به‌عنوان بن مشترک (تک‌بن) در صرف تمام ساخت‌های فعلی زبان تالشی به‌کار می‌رود.

واژگان کلیدی: تک‌بن، بن‌بَسند، تالشی، بن مضارع، بن ماضی

✉ rezayati@guilan.ac.ir

۱- استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران (نویسنده مسؤول)

soheibrezayati@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۱- مقدمه

نظام فعلی از حوزه‌های مهم زبان‌ها در مطالعات زبان‌شناسی است که معمولاً با آهنگی کند در مسیر تحول قرار می‌گیرد. باین‌حال، از دوره باستان تا امروز شاهد تحولات عمده‌ای در این حوزه بوده‌ایم. نظام فعلی تام (نقلی)^۱، نامعین (مطلق)^۲، آینده^۳ ایرانی باستان در بنای زمان افعال و نیز جهت میانه^۴ و وجه انشایی^۵ در تحول از ایرانی باستان به ایرانی میانه غربی (پارتی و فارسی میانه) از بین رفته‌اند و فقط نظام فعلی مضارع (حال)^۶ به صورت بن مضارع، تحول یافته و به زبان فارسی و دیگر زبان‌های ایرانی نو رسیده‌است (نک. آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۲: ۶۳-۶۴). در ایرانی میانه غربی و به تبع آن فارسی دری، بن ماضی فعل‌ها صورت تحول‌یافته صفت‌های فاعلی و مفعولی گذشته ایرانی باستان است (نک. ابوالقاسمی، ۱۳۸۷: ۱۷۰-۱۷۱). شناسه‌های افعال هم در تحول از ایرانی باستان به ایرانی میانه و نو، دچار تغییرات عمده‌ای شده‌اند، به‌طوری‌که تنوع و شمار آنها بسیار محدود شده‌است. البته در کنار این حذف و تغییرات، از طریق بسط قیاسی، الحاق اجزای غیرتصریفی و عبارات ترکیبی، برخی ساخت‌های نوین فعلی نیز در زبان‌های ایرانی نو خلق شده‌اند (رضایتی کیشه‌خاله و ابراهیمی دینانی، ۱۳۹۵: ۸).

در اغلب زبان‌ها و گویش‌های ایرانی نو، بن‌های فعلی به دو نوع (مضارع و ماضی) و در مواردی به نوع سوم (مجهول) تقلیل یافته‌اند (نک. رضایتی کیشه‌خاله و جلاله‌وند آلکامی، ۱۳۹۰: ۱۵-۲۳). باین‌حال، در بعضی از زبان‌های ایرانی امروز به مواردی از افعال برمی‌خوریم که بن‌های فعلی آنها یکی است و تمام صیغگان و ساخت‌های فعلی بر همان بن واحد بنا شده‌اند، چنان‌که برخی آن را بن مضارع، و برخی دیگر بن ماضی قلمداد کرده‌اند. در این مقاله، این‌گونه افعال را «تک‌بن» نامیده‌ایم و می‌کوشیم ضمن تبیین آن براساس یافته‌های گونه‌های زبان تالشی و مطالعات تاریخی، ابهام دستوری «بن‌بَسند» که در یکی از کتاب‌های کهن فارسی دری آمده‌است، برطرف شود.

پژوهش حاضر بر مبنای رویکرد زبان‌شناسی تاریخی-توصیفی به مطالعه نظام تصریفی تک‌بنی در زبان تالشی می‌پردازد و بدون آنکه به چارچوب‌های نظری خاصی محدود باشد، به شناسایی و تبیین تغییرات زبانی و پویایی آن توجه کرده‌است. در تحقق این مقصود، براساس مطالعات ریشه‌شناختی و مواد زبان تالشی، ضمن مشخص کردن هویت بن فعلی «بَسند» در

1. perfect
2. aorist
3. future
4. middle voice
5. injunctive mood
6. present system

ترکیب «بُن‌بَسند»، ساخت‌های تصریفی افعال تکبنی، و همچنین سابقه تاریخی برخی از ویژگی‌های فعلی زبان تالشی در متون فارسی دری، فارسی میانه و ایرانی باستان مطالعه شده‌است. از این نظر، تحلیل حاضر بر داده‌های تاریخی و میدانی مبتنی است و بر پیوند میان ساخت‌های معاصر و ریشه‌های تاریخی آن‌ها تأکید دارد.

مواد و شواهد تالشی براساس مطالعه میدانی از سه گونه، متعلق به سه گویش اصلی زبان تالشی فراهم آمده‌است. از گویش شمالی، گونه عنبرانی رایج در شهرستان نمین استان اردبیل، از گویش مرکزی، گونه پره‌سری در شهرستان رضوانشهر، و از گویش جنوبی، گونه سیاه‌مزی متداول در شهرستان شفت مدنظر بوده‌است. گردآوری شواهد، به‌ویژه در تالشی شمالی و جنوبی، با کمک و مساعدت تنی چند از گویشوران این مناطق انجام گرفته که در بخش پایانی مقاله (یادداشت) معرفی شده‌اند^(۱). در مطالعه کتابخانه‌ای، علاوه بر پژوهش‌های مستند گویش‌شناسی، براساس متون تاریخی، سوابق استفاده از بن ماضی در ساخت فعل امر و مضارع، و همچنین بن مضارع در ساخت بعضی از فعل‌های ماضی، ردیابی و بررسی شده‌است.

۲- پیشینه

در تفسیر شَنْقُشی که از تفاسیر مهم سده‌های اولیه فارسی دری است، در ترجمه فعل «قَطَعْنَا» در آیه ۷۲ سوره اعراف، آمده‌است: «بُن‌بَسند بکردیم و از بن بیخ بکنیدم» (ص ۱۸۴)، علی‌رواقی در توضیح «بُن‌بَسند» نوشته‌است: «گمان می‌رود که "بَسند" در این تعبیر، ریشه یا بن مضارع از مصدر "گسستن" یا "گسلیدن" باشد که به جای "گسل" به کار رفته‌است. بیتی از عطار این معنی را روشن می‌کند:

چند آخر من جگرخسته در تو پیوندم و تو بگسندی

"گسند" یا کاربرد دیگر آن "بَسند" به معنی "بریدن و گسستن" است (رواقی، ۱۳۸۱: ۴۱۱). صادقی در مقاله‌ای با عنوان «بُن‌بَسند»، ضمن نادرست خواندن ارتباط «بَسند» با «گسلیدن»، بر این باور است که این کلمه از بن wisin(n) به معنی «گسستن» مشتق شده و نهایتاً دو بن برای آن حدس زده‌است: ۱. بن ماضی با تبدیل «ن» دوم به «د»؛ ۲. بن مضارع در معنی مفعولی. به نظر ایشان «بَسند» در ترکیب «بُن‌بَسند» به احتمال زیاد بن ماضی است؛ زیرا «بن مضارع افعال متعدی در ترکیبات، مثلاً با یک اسم که قبل از آن آمده باشد، همان حالت متعدی را دارد و اسمی که قبل از این بن آمده، مفعول آن شمرده می‌شود. بنابراین، در ترکیبی مانند "بن‌گسل"، بُن مفعول است و فاعل این ترکیب خارج از آن است.

این نوع ترکیبات "برون‌مرکز" نامیده می‌شوند. ترکیباتی که با یک اسم و صفت مفعولی از افعال متعدی ساخته می‌شوند نیز برون‌مرکز هستند. مثلاً ترکیبی مانند "بن‌گسسته" یعنی چیزی که بن آن گسسته شده‌است، اما در داخل این ترکیب کلمه "بن" فاعل یا نهاد محسوب می‌شود و "گسسته" مجهول یا لازم است. بنابراین، تأویل "بن‌گسسته" چنین است: بن (بن چیزی) گسسته شده‌است» (صادقی، ۱۳۹۷: ۱۳۳-۱۳۴).

به نظر ایشان «بن‌بسنند» بیشتر به «بن‌گسسته» شباهت دارد تا «بن‌گسل». در ادامه آورده‌است: «بن ماضی فعل گسستن در فارسی میانه v/wisest است که به "گسست" بدل شده‌است و بن مضارع آن v/wisin(n) است، اما بن مضارع این فعل در فارسی "گسل" است. اگر v/wisin(n) به فارسی می‌رسید باید به * "گسن" یا "گسن" بدل می‌شد. اما صورت دیگر آن که حاصل دگرگون‌شدگی n دوم کلمه و تبدیل آن به d است در شعر عطار به صورت "گسند" به جای "گسند" آمده‌است» (همان: ۱۳۴-۱۳۵). باین‌حال، این احتمال را هم رد نکرده‌است که «بسنند» بن مضارع باشد و ترکیب «بن‌بسنند» مانند «دست‌دوز» معنی مفعولی داشته باشد. بنابراین، «بن‌بسنند» یعنی از بن گسسته و کنده شده (نک. همان: ۱۳۵).

بی‌گمان کاربرد خاص این بُن در زبان تالشی، همراه با بررسی‌های ریشه‌شناختی می‌تواند در رفع ابهامات مرتبط با آن مؤثر باشد. ابتدا به نظام تک‌بنی و ویژگی‌های آن در گونه‌های مختلف زبان تالشی می‌پردازیم؛ سپس براساس یافته‌های این زبان، و مطالعات ریشه‌شناختی، ضمن تبیین هویت «بسنند» در ترکیب «بن‌بسنند»، دربارهٔ کاربردهای خاص بن ماضی و بن مضارع در زبان تالشی، و سوابق و شواهد تاریخی آنها بحث خواهیم کرد. در پژوهش‌های زبان تالشی تاکنون «تک‌بنی» در ساخت فعل‌ها مطالعه نشده، جز اینکه رضایتی کیشه‌خاله (۱۳۸۵) در بررسی ساخت مصدر به مواردی از آن به‌اجمال پرداخته‌است.

۳- تک‌بنی در زبان تالشی

نظام فعلی اغلب زبان‌های ایرانی از دورهٔ میانه تا امروز مبتنی بر دو بن ماضی و مضارع است. تصریف زمان‌های گذشته برپایهٔ بن ماضی، و زمان‌های حال، آینده و همچنین امر برپایهٔ بن مضارع است. البته این قاعدهٔ کلی در برخی زبان‌های ایرانی استثنائاتی هم دارد. مصدرها نیز معمولاً با افزودن پی‌بست‌هایی به بن ماضی ساخته می‌شوند. در این زبان‌ها نظام دوبنی حاکم است. زبان تالشی نیز جزو همین زبان‌هاست. باین‌حال، در تالشی شمالی و جنوبی موارد زیادی از ساخت مصدر برپایهٔ بن مضارع فعل‌ها وجود دارد (نک. رضایتی کیشه‌خاله، همان: ۸-۱۰). این ساخت، نظام تصریفی فعل‌ها را متأثر کرده، به‌طوری‌که صیغگان فعلی این مصدرها در همهٔ

زمان‌ها براساس بن مضارع صورت می‌گیرد. به این نظام فعلی، «تک‌بنی» می‌گوییم. در تالشی شمالی مصدرهایی که برپایه بن ماضی ساخته می‌شوند، مشمول قاعده تک‌بنی هستند؛ یعنی تمام صیغگان فعلی آنها حتی زمان‌های حال، آینده و امر مبتنی بر بن ماضی است. در جدول زیر مواردی از ساخت مصدر در گویش‌های مختلف تالشی نشان داده شده‌است.

جدول شماره ۱

مصدر	تالشی شمالی	تالشی مرکزی	تالشی جنوبی
خوردن	hārd-e	hard-e	hard-en
تراشیدن	tuš-e	tāšt-e	tāš-en
کوبیدن	ku-e	kust-e/ku-e	ku-en
دانستن	zən-e	zunəst-e	zunuxt-en
مالیدن	mul-e	māləst-e	māl-en
شنیدن	mas-e	mast-e	mas-en
رفتن	š-e	š-e	š-en

در جدول بالا مشاهده می‌شود که استفاده از بن مضارع در ساخت مصدر در تالشی مرکزی به‌ندرت دیده می‌شود، ولی در تالشی جنوبی و تالشی شمالی کاربرد آن بسیار زیاد است. در تالشی مرکزی، صرف فعل‌ها بیشتر براساس نظام «دوبنی» است. یعنی مضارع التزامی، امر و ماضی مستمر، برپایه بن مضارع، و بقیه زمان‌ها و ساخت‌ها برپایه بن ماضی بنا می‌شوند (نک. رضایتی کیشه‌خاله، ۱۳۸۵: ۱۰). با این حال، شواهد زیادی از نظام تصریفی «تک‌بنی» در تمام گونه‌های تالشی، به‌ویژه تالشی شمالی و جنوبی وجود دارد که نمونه‌ای از آن با بن *sənd-* در جدول زیر آمده‌است:

جدول شماره ۲

معنی	تالشی شمالی	تالشی مرکزی	تالشی جنوبی	ساخت فعلی
بگسل	pe-səndən	pe-səst	pe-sənd	امر مفرد
بگسلید	pe-səndən-an	pe-səst-a	pe-sənd-an	امر جمع
بگسلم	pe-səndən-əm	pe-səst-um	pe-sənd-əm	مضارع التزامی
می‌گسلم	pe-ba-səndən-em	pe-ma-səst	pe-sənd-əm	آینده
گسستم	pe-səndən-ime	pe-səst-əm	pe-sənd-əma	ماضی ساده
می‌گسستم	pe-ya-səndən-im	pe-ma-səst	pe-sənd-im	ماضی استمراری
گسسته باشم	pe-səndən-iyam ba-be	pe-səst-a-m bu-bu	pe-sənd-a bu-bum	ماضی التزامی
گسسته‌ام	pe-səndən-iyam-me	pe-səst-a-ma	pe-sənd-a-ma	ماضی نقلی
گسسته بودم	pe-səndən-iyam-m-bə	pe-səst-a-m ba	pe-sənd-a-mâ	ماضی بعید
دارم می‌گسلم	pe-səndən-ina-m	kâr-ima pe-səst-e	kâra pe-sənd-əm	مضارع مستمر

در ساخت تصریفی این فعل‌ها مشاهده می‌شود که در تالشی شمالی -sənd ریشه فرض شده و برای بن‌سازی به آخر آن، افزونه -ən اضافه شده‌است. در تالشی مرکزی از -səst به جای -sənd به‌عنوان بن مشترک در صرف تمام ساخت‌های فعلی استفاده می‌شود و در مواردی هر دو بن به موازات هم به کار می‌روند.

«بَسند» با تبدیل b به p، به صورت «پسند» pesənd، در گویش‌های مختلف تالشی به کار می‌رود و در قالب ترکیباتی چون «ریشه‌پسند riša-pesənd» (بن گسسته)؛ «لوشه‌پسند uša-pesənd» (خوشه‌بریده)، «دوم‌پسند dʷum-pesənd» (دُم‌بریده) و «مل‌پسند məl-pesənd» (گردن‌بریده) آمده‌است. در تالشی شمالی مصدر آن به صورت pesəndəne، در تالشی مرکزی pesəste (رضایتی کیشه‌خاله و خادمی ارده، ۱۳۸۷: ۱۶۶) و در تالشی جنوبی pesənde/pesənden (نصرتی سیاه‌مژگی، ۱۳۹۶: ۱۶۶؛ رفیعی جیردهی، ۱۳۸۸: ۶۸) به کار رفته‌است. در این ساخت -pe پیشوند فعل است و می‌تواند با برخی پیشوندهای فعلی دیگر مثل -vi, -â, -ji جایگزین شود. -e/-en نیز نشانه‌های مصدری‌اند. بنابراین، بُن این فعل، -sənd است. در پاسخ به این ابهام که این بُن، بُن ماضی است یا مضارع، ظاهراً براساس ساختمان اغلب مصدرهای زبان تالشی، باید آن را بن ماضی در نظر گرفت؛ زیرا در تالشی مصدرها غالباً از پیوستن نشانه مصدری به بن ماضی ساخته می‌شوند چنانکه در زبان فارسی و بیشتر گویش‌های ایرانی چنین است.

اکنون بینیم pesəste و pesənde در گویش تالشی مرکزی چه مشترکاتی دارند. اولین وجه مشترک آن دو، معنی آنهاست. هر دو به معنی «قطع کردن» و «بریدن» به کار می‌روند. هر دو معلوم و متعدی‌اند. هر دو از یک ریشه (-sid/-said) هستند. n قبل از d در -sənd در اصل برای ساختن بن مضارع به ریشه ضعیف افزوده شده‌است (نک. Jackson, 1892: 160 و ابوالقاسمی، ۱۳۷۳: ۷۳-۷۴). در -səst نیز برای سهولت تلفظ، بستواج d قبل از t به سایواج s بدل شده‌است (قیاس شود با rād و rās در «آراستن»)، اما وجه تفاوت این دو مصدر در بن فعلی آنهاست. -sənd در تالشی بن مضارع است و -səst بن ماضی. مصدر نخست برپایه بن مضارع، و مصدر دوم برپایه بن ماضی ساخته شده‌است.

در تقابل با مصدرهای معلوم و متعدی بالا، مصدرهای pesiye یا pesiste به معنی «قطع شدن، بریده شدن» نیز در زبان تالشی داریم که ساخت مجهولی یا لازم دارند. مصدر نخست برپایه بن مضارع مجهول (-si > -sid-ya*) و مصدر دوم براساس بن ماضی مجهول (-si-st) بنا شده‌است. در نمونه‌های فوق، -pe پیشوند فعل، -s جزء باقی‌مانده از ریشه فعل، -i

وند مجهول ساز، -st- وند ماضی ساز، و -e/-ye- وند مصدری است (برای فعل مجهول در تالشی، نک. رضایتی کیشه‌خاله و جلاله‌وند آلکامی، همان: ۱۵-۲۳).

بررسی‌های تاریخی و ریشه‌شناختی یقیناً در تعیین هویت این بن (-send) می‌تواند رهگشا باشد. -send- از ریشهٔ -sid-/said- به معنی بریدن و شکافتن گرفته شده‌است. در فارسی میانه، مصدر آن «visist-an» است که بن ماضی آن (-visist) از -vi* (پیشوند) و -sista- [*sid-ta- >] و بن مضارع آن (-visinn) از -vi* (پیشوند) و [-sind- >] ساخته شده‌است (نک. Nyberg, 1974: 24، ذیل apasistan: ویران شدن).

شکل مصدری «بَسَند» در برخی از گویش‌های ایرانی، از جمله قصرانی به صورت‌های «bavsendan: گسستن» و «bavsiyan: گسیختن» (کریمان، ۱۳۵۶: ۸۱۰؛ تبری: «bosəndiyən: پاره کردن» و «bossesan: پاره شدن» (نصری اشرفی و همکاران، ۱۳۸۱: ۲۸۵ و ۲۸۶)^(۳)؛ و بلوچی: «sendag: گسستن» و «sedag/sesten: پاره شدن» (جهان‌دیده، ۱۳۹۶: ۱۴۵۸، ۱۵۲۰ و ۱۵۴۴) از همین ریشه و بن آمده‌است. -ba- و -bo- در آغاز این مصدرها در گویش‌های قصرانی و تبری به ترتیب، پیشوند تصریفی و پیشوند فعلی‌اند. در گویش تبری فعل امر مفرد این مصدر به صورت‌های bosən/bosān/bossən/bossān/bosəndān/bosand (نک. نصری اشرفی و همکاران، همان) و در بلوچی به صورت send/besend آمده‌است. احتمالاً در قصرانی نیز شکل امر آن به صورت bavsən/bavsend است^(۴). با این وصف، در گویش‌های مذکور «send/sənd» باید بن مضارع باشد. به‌ویژه آنکه در این گویش‌ها ظاهراً بنای فعل امر برپایهٔ بن ماضی وجود ندارد. براساس نمونه‌های بالا، تقابل ساخت لازم و متعدی این مصدرها مبتنی بر کاربرد n در ریشه و صورت‌های فعلی آنهاست.

بنابراین، d در «بَسَند» بدل از -ta- (صفت مفعولی قدیم) یا حاصل دگرگونی n دوم در -visin(n)- نیست تا قیاساً از روی آن بن ماضی ساخته شود، بلکه جزء ریشه است و به نظر می‌رسد n دوم، حاصل تبدیل و همگونی در خوشهٔ همخوانی nd به nn/n باشد؛ چون اساساً تلفظ سایواج خیشومی n آسان‌تر از بستواج انفجاری d است. این ابدال در فارسی میانهٔ تُرفانی در واژه‌های: [*skand- > [iškenn] šk- (بن مضارع شکستن)، [*bannag] bng > [*baⁿdaka] (بنده) (نک. حسن‌دوست، همان: ۵۱۷-۵۱۸ و ۱۸۸۳-۱۸۸۴) و همچنین در -apa-sinn- > -apa-sind- و -fra-sinn- > -fra-sind- (نک. Nyberg, 1974: 24) مشاهده می‌شود. در گونهٔ گفتاری فارسی امروز نیز خوشهٔ همخوانی پایانی nd در مواردی به n تبدیل می‌شود: بگویند/ بگن؛ بیایند/ بیان؛ می‌رفتند/ می‌رفتن.

بن مضارع «گسستن» ($visin(n) > [vi-sind-^*]$) به فارسی دری و امروز نرسیده و کاربرد نادر آن در برخی آثار به صورت «گسند» یا «بَسند»، احتمالا متأثر از گویش‌های محلی بوده‌است. «گسل» به‌عنوان بن مضارع جایگزین برای مصدر «گسستن»، اساسا ریشه جداگانه‌ای دارد (نک. حسن‌دوست، همان: ۲۴۱۰-۲۴۱۱؛ منصوری، ۱۳۸۷: ۲۳۳). براساس مطالب فوق می‌توان به این نتیجه رسید که «بَسند» در ترکیب «بُن‌بَسند» بن مضارع است و حدس دوم صادقی، یعنی «بن مضارع در معنی مفعولی» درست‌تر است.

نکته مهم در نظام تک‌بنی برپایه بن مضارع، تصریف صیغگان فعلی مصدرهای مشمول این قاعده در همه ساخت‌ها براساس همین تک‌بن است و گویش‌های مختلف تالشی از این نظر با هم تفاوتی ندارند.

نمونه دیگر تک‌بنی در تالشی، $bast-e/bâst-e$ (بستن) است که با پیشوندهای $ji-vi-/da-$ به‌کار می‌رود. بن ماضی آن ($bast-/bâst-$) مشتق از $basta^*$ (صفت مفعولی ایرانی باستان) از ریشه $ba(n)d$ ، و بن مضارع آن ($bend-$) مشتق از $banda^*$ (ماده مضارع ایرانی باستان) از همین ریشه است (نک. حسن‌دوست، همان: ۴۸۳-۴۸۴؛ منصوری، همان: ۶۴). در تالشی بن ماضی این فعل ($bast-/bâst-$) به‌عنوان بن مشترک در تمام ساخت‌های فعلی کاربرد دارد:

جدول شماره ۳

معنی	تالشی شمالی	تالشی مرکزی	تالشی جنوبی	ساخت فعلی
ببند	$ba-bâst$	$da-bast(ən)$	$da-bast$	امر مفرد
ببندید	$ba-bâst-an$	$da-bast-a$	$da-bast-an$	امر جمع
ببندم	$ba-bâst-um$	$da-bast-um$	$da-bast-əm$	مضارع التزامی
می‌بندم	$ba-bâst-em$	$da-ma-bast$	$da-bast-əm$	آینده
بستم	$bâst-əme$	$da-bast-əm(a)$	$da-bast-əma$	ماضی ساده
می‌بستم	$a-bâst-im$	$da-ra-bast-im(a)$	$da-bast-im$	ماضی استمراری
بسته باشم	$bâst-a-m bu$	$da-bast-a-m bu-bu$	$da-bast-a bu-bum$	ماضی التزامی
بسته‌ام	$bâst-a-me$	$da-bast-a-ma$	$da-bast-a-ma$	ماضی نقلی
بسته بودم	$bâst-a-m-bə$	$da-bast-a-m ba$	$da-bast-a-mâ$	ماضی بعید
دارم می‌بندم	$bâst-ina-m$	$kâr-ima da-bast-e$	$kəra da-bast-əm$	مضارع مستمر

در تالشی مرکزی از بن مضارع این فعل ($bend-$) هم گاه در ساخت امر، مضارع التزامی و آینده در کنار بن ماضی آن ($bast-$) استفاده می‌شود.

نظام تک‌بنی برپایه بن ماضی صرفاً به گویش تالشی شمالی اختصاص دارد. در تالشی مرکزی و جنوبی، به استثنای مصدر بالا و صورت‌های پیشوندی آن، نظام تصریفی دوبنی حاکم است. به تعبیر دیگر، تصریف فعلی مصدرهای ماضی‌بنیاد در ساخت‌های مختلف متفاوت است. در شکل امری، مضارع التزامی، ماضی استمراری و ماضی استمراری تمنایی مبتنی بر بن مضارع است. در تالشی جنوبی مضارع اخباری (آینده)، مضارع مستمر و ماضی مستمر نیز براساس بن مضارع ساخته می‌شوند (نک. پورشقی، ۱۳۸۵).

نمونه دیگر تک‌بنی، $\check{s}-e(en)$ (رفتن) است که با پیشوندهای $ji-/vi-/da-/â-$ به کار می‌رود. بن ماضی آن در تالشی $(\check{s}-)$ مشتق از $\check{s}(y)uta > \check{s}ut-$ (صفت مفعولی ایرانی باستان) از ریشه $\check{s}(y)av-$ به معنی حرکت کردن، دور شدن و رفتن است و بن مضارع آن $(\check{s}-)$ مشتق از $\check{s}(y)ava- > \check{s}av-$ (ماده مضارع ایرانی باستان) از همین ریشه است (نک. حسن‌دوست، همان: ۱۸۶۰-۱۸۶۱؛ منصوری، همان: ۱۸۸-۱۸۹). بن ماضی و مضارع این فعل در زبان تالشی، یکی (مشترک) شده و هیچ تفاوتی با هم ندارند:

جدول شماره ۴

معنی	تالشی شمالی	تالشی مرکزی	تالشی جنوبی	ساخت فعلی
برو	$ba-\check{s}-i$	$ba-\check{s}(en)$	$ba-\check{s}-a$	امر مفرد
بروید	$ba-\check{s}-an$	$ba-\check{s}-a$	$ba-\check{s}-an$	امر جمع
بروم	$ba-\check{s}-üm$	$bu-\check{s}-um$	$bu-\check{s}-um$	مضارع التزامی
می‌روم	$ba-\check{s}-em$	$ba-\check{s}-im(a)$	$\check{s}-um$	آینده
رفتم	$\check{s}-em$	$\check{s}-im(a)$	$\check{s}-ima$	ماضی ساده
می‌رفتم	$a-\check{s}-im$	$a-\check{s}-im(a)$	$\check{s}-im$	ماضی استمراری
رفته باشم	$\check{s}-a\ ba-büm$	$\check{s}-a\ bu-bu-m(a)$	$\check{s}-a\ bu-bu-m$	ماضی التزامی
رفته‌ام	$\check{s}-a-m$	$\check{s}-a-ma$	$\check{s}-a-yma$	ماضی نقلی
رفته بودم	$\check{s}-a\ b-im$	$\check{s}-a\ b-im(a)$	$\check{s}-a-ymâ$	ماضی بعید
دارم می‌روم	$\check{s}-ina-m$	$kâr-ima\ \check{s}-e$	$kâra\ \check{s}-um$	مضارع مستمر

تک‌بنی در تالشی هم برپایه بن مضارع فعل‌هاست، و هم بن ماضی. در تالشی شمالی استفاده از هر دو امکان در سطح گسترده‌ای مشاهده می‌شود. در تالشی مرکزی و جنوبی، نظام تک‌بنی صرفاً بر بن مضارع فعل‌ها استوار است. ابتدا فهرست مصدرهای ساده تالشی را که مبتنی بر بن مضارع فعل‌ها هستند، به تفکیک هریک از گویش‌ها می‌آوریم، سپس در فهرستی دیگر، مصدرهای ساده تالشی شمالی را که نظام تک‌بنی آنها برپایه بن ماضی است، ذکر خواهیم کرد. مهم‌ترین مصدرهای تالشی شمالی با ساخت بن مضارع به شرح زیر است:

اومنه^(۴) umən-e (به نخ کردن مهره)؛ باخشه bāxš-e (بخشیدن)؛ بره bər-e (بریدن)؛ بوونه buvn-e (گریاندن)؛ به b-e (بودن، پخته‌شدن)؛ پارزنه pārzən-e (پالودن)؛ پارسه pārs-e (پرسیدن)؛ پخه pəx-e (پوسیدن)؛ پره par-e (پردن)؛ پاندمه pāndam-e (ورم کردن)؛ پاندوونه pānduvn-e (متورم ساختن)؛ پروونه pəruvn-e (پرانیدن)؛ پلشکاونیه paləškāvn-iye (پژمرده‌ساختن)؛ پلشکیه paləšk-iye (پژمردن)؛ پیوونه piyuvn-e (راه‌بردن)؛ پیه pi-ye (خواستن)؛ تارسه tārs-e (ترسیدن)؛ ترنه tər-n-e (خاراندن)؛ تسه tas-e (غرق شدن)؛ تکه tak-e (ترکیدن)؛ تله təl-e (دویدن)؛ تورسینه tursən-e (ترسانیدن)؛ توژنه tužn-e (تازانیدن)؛ تکنه tekn-e (گزیدن)؛ توشه tuš-e (تراشیدن)؛ توکنه tukn-e (ترکانیدن)؛ توونیه tuvn-iye (گرم کردن)؛ جانگه jāng-e (جنگیدن)؛ جوئه ju-e (جویدن)؛ چاپه čāp-e (غارت کردن)؛ چارخه čārx-e (چرخیدن)؛ چکه čak-e (چکیدن)؛ چنه čən-e (چیدن)؛ چورنیه čurn-iye (چرانیدن)؛ چوشنه čušn-e (چشانیدن)؛ چوکنیه čukn-iye (شکستن)؛ دزده dəzd-e (دزدیدن)؛ دوشه duš-e (دوشیدن)؛ دوه dev-e (درو کردن)؛ دیژوونه dižuvn-e (به درد آوردن)؛ دیژه diž-e (درد کردن)؛ دیوونه diyuvn-e (شیردادن)؛ دیه di-ye (شیر خوردن از پستان)؛ راخته rāxs-e (رقصیدن)؛ رَخه rax-e (رهیدن)؛ رزوونه rəžuvn-e (فروانداختن دیوار)؛ رژییه rəž-iye (فروریختن دیوار)؛ رسه ras-e (رسیدن)؛ رمه ram-e (رمیدن)؛ روخنه ruxn-e (رهانیدن)؛ روسنه rusn-e (رسانیدن)؛ رونه run-e (راندن)؛ زروونه zəruvn-e (پاره کردن)؛ زریه zər-iye (پاره‌شدن)؛ زنه zən-e (دانستن)؛ ژیه ži-ye (زیستن)؛ سروونه səruvn-e (خندانیدن)؛ سره sər-e (خندیدن)؛ سوئه s'u-e (ساییدن)؛ شکرنه šəkərn-e (کشانیدن)؛ شه š-e (رفتن)؛ فرسه fərs-e (خزیدن)؛ فسکه fəsk-e (سُر خوردن)؛ کرتنه kərtən-e (خرد کردن با دندان)؛ کشه kaš-e (کشیدن)؛ کوئه ku-e (کوبیدن)؛ کوشه kuš-e (خراشیدن استخوان)؛ گارده gārd-e (گردیدن)؛ گسوونه gəsuvn-e (انباشتن)؛ گلوونه gəluvn-e (جوشانیدن)؛ گله gəl-e (جوشیدن)؛ گنه gən-e (افتادن)؛ گوردنه gurdən-e (گردانیدن)؛ لارزنه lārzən-e (لرزانیدن)؛ لارزه lārz-e (لرزیدن)؛ لانگوونه lānguvn-e (لنگانیدن)؛ لانگه lāng-e (لنگیدن)؛ لرتنه lərtən-e (له کردن)؛ لرتوونه lərtuvn-e (له کردن)؛ لکه lak-e (تکان خوردن)؛ لوونیه luvn-iye (جنبانیدن)؛ مسه mas-e (شنیدن)؛ موله mul-e (مالیدن)؛ نوله nul-e (نالیدن)؛ نوه nav-e (نوردیدن)؛ وژنه vəžn-e (پاک کردن، انتخاب کردن)؛ ووئه vu-e (باریدن)؛ هره hər-e (خریدن)؛ هوره hur-e (آرد کردن)؛ هیه hay-e (خاریدن)؛ هیوونیه hayuvn-iye (خاراندن).

در تالشی مرکزی جز چند مورد انگشت‌شمار، در بقیه موارد، نظام تک‌بنی مبتنی بر بن مضارع، در قالب افعال واداری (سببی) کاربرد دارند. به نظر می‌رسد این نظام فعلی، بیشتر متأثر از آمیختگی برخی گونه‌های آن، با تالشی شمالی است؛ زیرا در اغلب گونه‌های تالشی مرکزی اساساً مصدرها، اعم از واداری و غیرواداری، برپایه بن ماضی فعل‌ها ساخته می‌شوند و مثل زبان

فارسی، نظام دوبنی بر آن حاکم است. مصدرهای ساده تالشی مرکزی که مبتنی بر بن مضارع است، به شرح زیر است:

ارجییه *erj-iyē* (ارزیدن)؛ براونییه *brāvn-iyē* (گریانیدن)؛ به *b-e* (بودن، پخته‌شدن)؛
پراونییه *prāvn-iyē* (راه‌بردن، پرانیدن)؛ پرزنییه *parzən-iyē* (پالودن)؛ پرکاونییه
parkāvn-iyē (لرزانیدن)؛ پشکاونییه *pəškāvn-iyē* (خمانیدن)؛ پنداونییه *pandāvn-iyē*
(متورم‌ساختن)؛ تاجنییه *tājn-iyē* (تازانیدن)؛ تارسنییه *tārsən-iyē* (ترسانیدن)؛ تاونییه
tyāvn-iyē (گرم‌دادن)؛ تراکنییه *trākn-iyē* (ترکانیدن)؛ ترتاونییه *tertāvn-iyē* (له‌کردن)؛
تیشکاونییه *tiškāvn-iyē* (سبز کردن بذر)؛ چاشنییه *čāšn-iyē* (چشانیدن)؛ چاکنییه *čākn-iyē*
(شکستن)؛ چراونییه *čārāvn-iyē* (فرورویختن مایعات)؛ چلکاونییه *čəlkāvn-iyē*
(پژمرده‌کردن)؛ خارنییه *xārāvn-iyē* (خارانیدن)؛ خرییه *xər-iyē* (خریدن)؛ خساونییه
xəsāvn-iyē (خوابانیدن)؛ خوراونییه *xorāvn-iyē* (خندانیدن)؛ داجنییه *dājn-iyē* (به
درد آوردن)؛ داونییه *dāvāvn-iyē* (شیردادن)؛ دزدییه *dəzd-iyē* (دزدیدن)؛ دورنییه *dūrāvn-iyē*
iyē (درو کردن)؛ راخنییه *rāxn-iyē* (رهانیدن)؛ راونییه *rāvn-iyē* (فرورویختن دیوار)؛ زارنییه
zārāvn-iyē (پاره کردن)؛ سوئه *sū-e* (ساییدن)؛ شه *š-e* (رفتن)؛ فرچاونییه *fərčāvn-iyē*
(له کردن)؛ فلکاونییه *fəlkāvn-iyē* (دستمالی کردن)؛ فماونییه *famāvn-iyē* (فهمانیدن)؛
کراونییه *krāvn-iyē* (کشانیدن)؛ کلاشنییه *klāšn-iyē* (خرد کردن استخوان با دندان)؛ کوئه
ku-e (کوبیدن)؛ کورچونییه *kurčūn-iyē* (خرد کردن چیزهای سخت با دندان)؛ گاردنییه
gārdən-iyē (گردانیدن)؛ گلاونییه *glāvn-iyē* (جوشانیدن)؛ گلاونییه *gəlvāvn-iyē*
(غلطانیدن)؛ لازنییه *lārzən-iyē* (لرزانیدن)؛ لاکنییه *lākn-iyē* (تکان دادن)؛ لسکاونییه
ləskāvn-iyē (لیز دادن)؛ لنگاونییه *langāvn-iyē* (لنگانیدن، وقت‌کشی کردن)؛ نشاونییه
nəšāvn-iyē (نشانیدن)؛ واظنییه *vāzn-iyē* (جهانیدن).

در تالشی جنوبی هر چند شکل تصریفی اغلب فعل‌های اصلی مبتنی بر نظام دوبنی است،
با این حال، به نظر می‌رسد نظام تک‌بنی بر پایه بن مضارع، در فعل‌های جعلی رشد رو به افزایش
دارد. مصدرهای ساده تالشی جنوبی که بر پایه بن مضارع ساخته شده‌اند، به شرح زیر است:

ارزن *erz-en* (ارزیدن)؛ ارزین *erz-iyen* (ارزیدن)؛ برهمن *bəram-en* (گریستن)؛ بن *b-en*
(بودن، شدن)؛ پرکن *park-en* (لرزیدن)؛ پرکیین *park-iyen* (لرزیدن)؛ پیین *pi-yen*
(خواستن)؛ تاشن *tāš-en* (تراشیدن)؛ تراشن *tərāš-en* (تراشیدن)؛ تراشیین *tərāš-iyen*
(تراشیده‌شدن)؛ ترسین *tars-en* (ترسیدن)؛ ترکین *tərak-en* (ترکیدن)؛ تسین *tas-en*
(داغ‌شدن)؛ تلن *tell-en* (دویدن)؛ تمکن *tamak-en* (له‌له‌زدن)؛ تمکیین *tamak-iyen*
(له‌له‌زدن)؛ جرن *jər-en* (پُر حرفی کردن)؛ جَنگن *jang-en* (جنگیدن)؛ جوشن *juš-en*
(جوشیدن)؛ جوئن *ju-en* (جویدن)؛ چرخن *čarx-en* (چرخیدن)؛ چرن *čar-en* (چریدن)؛
چَریین *čar-iyen* (چریده‌شدن)؛ چَسین *časb-en* (چسبیدن)؛ چَشِن *čaš-en* (چشیدن)؛

چَکَن (čak-en) (شکستن)؛ چیلکیین (čilk-iyen) (پژمردن)؛ چینیین (čīn-iyen) (چیدن)؛
 خَریین (xər-iyen) (خریدن)؛ خَنجَن (xənj-en) (نوشیدن)؛ خَنیین (xan-iyen)
 (طنین‌انداختن)؛ خوشَن (xuš-en) (خشکیدن)؛ دزدَن (dəzd-en) (دزدیدن)؛ دوشَن (duš-en)
 (دوشیدن)؛ دیین (di-yen) (شیرنوشیدن از پستان)؛ رَسَن (ras-en) (رسیدن)؛ زَرَن (zer-en)
 (پاره‌شدن)؛ زوزَن (zuz-en) (زوزه‌کردن)؛ سِرَن (ser-en) (سردشدن)؛ سَرَن (sər-en) (نالیدن)
 پلَنگ (su-en) (ساییدن)؛ سیین (si-yen) (سوختن)؛ شَقَن (šə ɣ-en) (شبهه‌کشیدن)؛
 شَنگَن (šəng-en) (سرمست‌بودن)؛ شَن (š-en) (رفتن)؛ فَمَن (fam-en) (فهمیدن)؛ کَارَن (kār-en)
 (کاشتن)؛ کَشَن (kaš-en) (کشیدن)؛ کَلَشَن (kəlâš-en) (تراشیدن)؛ کَلَشیین (kəlâš-iyen)
 (تراشیده‌شدن)؛ کَنیین (kan-iyen) (کنده‌شدن)؛ گَرَدَن (gard-en) (گشتن)؛ گَرَن (gər-en)
 (نالیدن گاو)؛ گَلَن (gəl-en) (جوشیدن)؛ گَلیین (gəl-iyen) (جوشیده‌شدن)؛ گِیرِن (gir-iyen)
 (گرفته‌شدن)؛ گِینَن (gin-en) (خوردن، اصابت‌کردن)؛ لَرَزَن (larz-en) (لرزیدن)؛ لَکَن (lak-en)
 (افتادن)؛ لَنگَن (lang-en) (لنگیدن)؛ لَوَن (lu-en) (جنباندن)؛ مَالَن (mâl-en) (مالیدن)؛ مَسَن
 (شنیدن)؛ وارَن (vâr-en) (باریدن)؛ یَارَن (yâr-en) (ساییدن).

اگر مصدرهای پیشوندی را هم به این مجموعه بیفزاییم، شمار آنها بسیار فراتر از این مقدار خواهد بود؛ زیرا پیشوندهای فعلی تالشی با اغلب فعل‌های ساده در افاده معنی جدید کاربرد دارند. به نظر می‌رسد همین مقدار در نشان‌دادن اهمیت نظام تک‌بنی در زبان تالشی کفایت کند. در پایان این بخش، نمونه‌هایی از مصدرهای ساده تک‌بنی را که شکل تصریفی آنها در تالشی شمالی مبتنی بر بن ماضی فعل‌هاست، در تکمیل بحث می‌افزاییم. شمار این مصدرها قابل توجه و به شرح زیر است:

جدول شماره ۵

معنی	مصدر	بن ماضی	بن مضارع	امر
آراستن	râšte	râšt-	râšt-	bə-râšt
بافتن	bušte	buft-	buft-	bə-buft
بستن	bâste	bâst-	bâst-	bə-bâst
جهیدن	vâšte	vâšt-	vâšt-	bə-vâšt
چریدن	čârde	čârd-	čârd-	bə-čârd
چشیدن	čâšte	čâšt-	čâšt-	bə-čâšt
خواهیدن	hâte	hât-	hât-	bə-hât
خواندن	hânde	hând-	hând-	bâ-hând
دوختن	dute	dut-	dut-	bə-dut
دیدن	vinde	vind-	vind-	bə-vind
راندن	rânde	rând-	rând-	bə-rând
رشتن	rəšte	rəšt-	rəšt-	bə-rəšt

bə-zānd	zānd-	zānd-	zānde	زاییدن
bə-γānd	γānd-	γānd-	γānde	زمین زدن
bə-suxt	suxt-	suxt-	suxte	ساختن
bə-sūt	sūt-	sūt-	sūte	سوختن
bə-šəšt	šəšt-	šəšt-	šəšte	شستن
bə-vyānd	vəyānd-	vəyānd-	vəyānde	فرستادن
bā-hāt	hāt-	hāt-	hāte	فروختن
bə-kāšt	kāšt-	kāšt-	kāšte	کاشتن
bə-kəšt	kəšt-	kəšt-	kəšte	کُشتن
bə-kānd	kānd-	kānd-	kānde	کندن
bə-gat	gat-	gat-	gate	گرفتن
bə-vut	vut-	vut-	vute	گفتن
bə-mānd	mānd-	mānd-	mānde	ماندن
bə-nəšt	nəšt-	nəšt-	nəšte	نشستن
bə-nəvəšt	nəvəšt-	nəvəšt-	nəvəšte	نوشتن
bā-hāšt	hāšt-	hāšt-	hāšte	هشتن

در تالشی مرکزی و جنوبی، از بن ماضی به‌عنوان تک‌بن در نظام تصریفی فعل‌ها استفاده نمی‌شود، مگر مصدر baste/en (بستن) که استثنائاً صورت‌های پیشوندی آن (نک. جدول شماره ۳) با بن ماضی کاربرد دارد. استفاده از بن ماضی در ساخت فعل امر فقط در تالشی شمالی رایج است.

در گویش‌های مختلف تالشی دو نوع فعل امر داریم: (۱) امر حال؛ (۲) امر گذشته. امر حال در تالشی شمالی مبتنی بر هر دو بن فعلی (بن مضارع و بن ماضی) است، اما در تالشی مرکزی و جنوبی جز یک مورد خاص (baste/basten)، برپایه بن مضارع بنا می‌شود. امر گذشته که بر زمان ماضی دلالت می‌کند، براساس بن ماضی (مصدر) ساخته می‌شود و شکل مثبت و منفی دارد. در تالشی شمالی و مرکزی، امر گذشته مفرد و جمع، شناسه فعلی دارد که گاه در صیغه مفرد، این شناسه حذف می‌شود. در تالشی جنوبی این ساخت بدون شناسه است و شخص و شمار آن معمولاً از طریق ضمیر فاعلی پیش از آن مشخص می‌شود. نمونه‌ها و شواهد زیر در نشان‌دادن ساخت گذشته امری در زبان تالشی قابل ذکرند:

1. šen-u ayi vinden. می‌رفتی و او را می‌دید. (تالشی جنوبی)
2. šəma xunden-u qabul âben. شما می‌خواندید و قبول می‌شدید. (تالشی جنوبی)
3. virite-š ayi gate-š می‌دویدی [و] او را می‌گرفتی. (تالشی مرکزی)
4. âme-run amun vide-run می‌آمدید [و] آنها را می‌دیدید. (تالشی مرکزی)
5. še avə vinde. می‌رفتی [و] او را می‌دید. (تالشی شمالی)
6. umene nünən hârde. می‌آمدید [و] نان را می‌خوردید. (تالشی شمالی)

چنانکه در نمونه‌های ۳، ۴ و ۶ از تالشی مرکزی و شمالی ملاحظه می‌کنیم، به دنبال مصدر شناسه‌های فعل پیوسته‌اند، اما در تالشی جنوبی، این فعل بدون شناسه آمده و ضمیر فاعلی، شخص و شمار آن را مشخص کرده‌است (نک. šəma در نمونه شماره ۲). تفاوت فعل امر گذشته و ماضی استمراری، علاوه بر تمایز معنایی و کاربردی، در ساخت آنهاست. ماضی استمراری مثل سایر فعل‌ها در شش صیغه صرف می‌شود و در تالشی مرکزی و جنوبی برپایه بن مضارع ساخته می‌شود (نک. رضایتی کیشه‌خاله، ۱۳۸۶: ۸۱-۸۲)، حال آنکه فعل امر گذشته صرفاً دو صیغه مفرد و جمع دارد. علاوه بر این، در امر گذشته، مقصود بیان خبر نیست، بلکه نوعی الزام و توصیه به مخاطب است به انجام عملی که در زمان گذشته باید اتفاق می‌افتاد که نیفتاده‌است.

در متون مذهبی اوستایی (یسنا و ویسپرد) و همچنین در اندرزنامه‌ها و متون فقهی فارسی میانه، گاه از مصدر در مفهوم «امر و الزام» استفاده شده‌است. به این نکته باید توجه داشت که کاربرد مصدر در این شواهد، شکل تصریفی جدیدی از فعل امر پدید نمی‌آورد، بلکه از نظر واژگانی همان مصدر است که در بافت و سیاق خاص جمله، افاده معنی امر یا الزام دارد:

- در عبارت‌های زیر از یسنا (یسن ۲۷، بند ۱)، و ویسپرد (بخش ۴، بند ۲)، dazdiiāi و vərəndiiāi که مصدر هستند، در معنی «امر و الزام» به کار رفته‌اند (نک. Kellens, 1984: 351):
7. dazdiiāi ahūmca ratūmca zim ahurēm mazdām. «هورامزدا را به‌عنوان آهو و راتو (سرور و فرمانروا) خود شمردن (بشماریم).»
 8. frā gauue vərəndiiāi mazdaiiasna zaraθuštraiiō. «به نفع گاو [خود را] مزدیان [و] زردشتیان برگزیدن (برگزینیم).»

در عبارت زیر از فارسی میانه padīriftan که مصدر است، به معنی «امر و الزام» به کار رفته‌است (عریان، ۱۳۷۱: ۱۱۷ و ۲۹۰):

9. kirbag kardan rāy ranj abar xweštan padīriftan. «برای کرفه کردن رنج بر خویشتن پذیرفتن (پذیرید/ باید پذیرفت).»

در فارسی امروز نیز شواهدی از مصدر، اسم مصدر و حتی اسم، در معنی و کاربرد امر یا الزام مشاهده می‌شود:

۱۰. از شما گفتن و از ما پذیرفتن^(۵).

۱۱. از شما کوشش و از خدا پذیرش.

۱۲. از شما حرکت، از خدا برکت.

عبارت‌های بالا به ترتیب، به معنی «شما بگویید/ از طرف شما گفتن باید و ...»، «شما کوشش کنید/ از طرف شما کوشش باید و ...» و «شما حرکت کنید/ از جانب شما حرکت باید، ...» به کار رفته است. البته به این نکته مهم باید توجه کرد که هیچ‌یک از شواهد متون اوستایی، فارسی میانه و فارسی امروز در معنی و کاربرد امری، از نظر واژگانی و تصریفی فعل امر محسوب نمی‌شود، بلکه از موقعیت کلمه در بافت جمله، معنی امری مستفاد می‌شود^(۶).

در تالشی شمالی و مرکزی، ساخت مضارع اخباری (آینده) عموماً برپایه بن ماضی (صفت مفعولی قدیم) است. مانند: ba-hârd-em (می‌خورم)، pe-ba-gat-eš (برمی‌داری) در تالشی شمالی، و ba-vind-im (می‌بینم)، da-muna-xand (فرامی‌خوانیم) در تالشی مرکزی. در نمونه‌های بالا، gat-، hârd-، vind- و xand- بن‌های ماضی هستند. این ویژگی در شماری از گویش‌های تاتی آذربایجان مثل کرینگانی hete-ine (می‌خوابم) و هرزنی bā-vāšt-ān (می‌پرد) (نک. یارشاطر، ۱۳۵۴: ۶۷) و همچنین کلاسوری enin umare (می‌آیم) و enimun žare (می‌زنیم) نیز دیده می‌شود (نک. مولایی، ۱۳۹۵: ۵۲). در این شواهد، hete (خوابیدن)، umare (آمدن) و žare (زدن)، مصدر، و vāšt- (پريد) بن ماضی است.

در گویش کلاسوری مواردی از ساخت فعل امر برپایه بن ماضی هم آمده است: ma-ut-ān: مگویند؛ be-ser: بخند؛ ma-het: خواب (نک. همان: ۴۷ و ۶۲). در این نمونه‌ها، ut-، ser- و het- به ترتیب، بن ماضی از مصدر ute (گفتن)، sere (خندیدن) و hete (خفتن) هستند.

در بعضی از متون فارسی دری به مواردی برمی‌خوریم که صفت فاعلی به جای بن مضارع برپایه بن ماضی آنها ساخته شده‌اند و شواهد آن، در ترجمه‌های قرآن بیشتر قابل توجه است: «گردن‌نهادندگان» در ترجمه «مسلمون»؛ «خوارداشتندگان» در ترجمه «مستضعفین»؛ «نشستندگان» در ترجمه «قاعدون»؛ «کردندگان» در ترجمه «فاعلون»؛ «کشتنده» به جای «کُشنده»؛ «یافتنده» به جای «یابنده» (نک. صادقی، ۱۳۸۹: ۴۵-۵۳).

در فارسی دری، ساخت امر و مضارع فعل‌ها برپایه بن مضارع است. تنها یک فعل (خفتن) وجود دارد که ساخت امر و نهی، و مضارع اخباری و التزامی آن، گاه برپایه بن ماضی بنا شده است:

۱۳. خوش می‌خور و می‌خفت که داند تا تو در پیش چه وادی و چه دریا داری
(مختارنامه: ۱۶۸)
۱۴. شترپچه با مادر خویش گفت بس از رفتن آخر زمانی بخفت
(بوستان: ۱۴۱)
۱۵. نظر بگشا اگر دیدار خواهی مخفت از دولت بیدار خواهی
(دیوان هلالی: ۳۲۱)
۱۶. ببین سوز من، سازکن ساز تو مگر خوش بخفتم بر آواز تو
(اقبال‌نامه: ۲۲۲)
۱۷. زن گفت هیزم به سرای من درآورید و آن جای بخفتید تا بامداد، آن‌گاه بروید.
(سمک عیار، ج ۲: ۴۲۱)
۱۸. فیروزشاه گفت امشب حاضر باشید و مخفتید! باشد که به روز عیار کاری بکند (داراب‌نامه، ج ۲: ۴۷۶).
۱۹. نماز خفتن نمی‌کنند و می‌خفتند (پند پیران: ۱۹۰).

در نمونه‌های بالا، «می‌خفت، بخفت، مخفت، بخفتید، مخفتید، بخفتم، می‌خفتند» به ترتیب به جای «بخواب، بخواب، بخواب، بخوابم، بخوابید، بخوابید، می‌خوابند» به کار رفته‌است. با توجه به اینکه شواهد دیگری از کاربرد ماده ماضی در بنای فعل‌های مضارع در متون فارسی مشاهده نمی‌شود، احتمال اثرپذیری زبان فارسی در این مورد خاص از تالشی و یا گویش‌های تاتی آذربایجان بسیار بعید است. به نظر می‌رسد بعضی از فارسی‌نویسان قدیم، بن ماضی «خفتن» را در حکم بن مضارع تلقی می‌کردند و بر همین قیاس، از روی آن فعل جعلی «خفتیدن» ساخته‌اند:

۲۰. عالم‌افروز گفت ... من دوش همه‌شب از آواز غلبه ایشان نمی‌توانستم خفتیدن (سمک عیار، ج ۴: ۲۹۰/ج).
۲۱. آن شب هر دو گرسنه خفتیدند و موافقت همدیگر نکردند (پند پیران: ۱۵۴).

آیا استفاده از بن ماضی در ساخت فعل‌های مضارع و امر در زبان‌های ایرانی میانه و ایرانی باستان سابقه داشته‌است؟ صادقی با آوردن شواهدی از متون پهلوی مانند: *āmuxtēd* «آموزد»، *x^waftēd* «بخفتد، بخوابد»، *paywastēd* «پیوندد»، *ayāftēd* «بیابند» و ... به نقل از دابار^۱ (1955: 109-112)، سابقه کاربرد بن ماضی در فعل‌های مضارع را به زبان پهلوی می‌رساند (نک. صادقی، همان: ۴۵-۵۳).

در کتیبه‌های برجای مانده از فارسی باستان، از شواهد مربوط به بنای فعل امر از ماده ماضی، تنها یک نمونه در دست است و آن *ku-šuvā* فعل امر دوم شخص مفرد ناگذر، از ماده ماضی (Aorist)، *ku-*، اوستایی *kərə-*، از ریشه *kar* «کردن» است (نک. مولایی ۱۳۸۴: ۸۵) که در عبارت زیر به کار رفته‌است (نک. حسن‌دوست، ۱۳۹۹: ۳۱۰).

22. marīkā daršam azdā kušuvā ciyākaram ahi (DNb 50).

«ای مرد، سخت [خود را] آگاه کن [که] چگونه‌ای».

بنای فعل امر از ماده ماضی در زبان اوستایی هم سابقه دارد (نک. Kellens, 1984: 392-394)، اما کاربرد آن بسیار اندک است. نمونه‌های موجود، فقط در اوستای گاهانی به کار رفته و در متن‌های اوستای متأخر دیده نشده‌است. در اینجا فقط به شواهد مسلم و قطعی اشاره، و از ذکر شواهد مشکوک پرهیز می‌کنیم^(۷):

kərəšuuā (معادل همان فعل امر در فارسی باستان) در یسن ۴۰ بند ۱ (نک. Humbach, 1994: 58):

23. āhu a • paiti adāhū mazdā ahurā mazdāmā ... kərəšuuā.

«پس اندر این پیشکش‌ها، ای مزدا اهورا دانش ... (حاصل) کن».

صیغه‌های dāidī (از ماده ماضی dā- از ریشه «دادن») و gaidī (از ماده ماضی ga- از ریشه gam- «آمدن») هر دو، امر دوم شخص مفرد گذرا در عبارت زیر از یسن ۲۸ بند ۶ (ibid: 118):

24. vohū gaidī mananḥā dāidī ašā d • darəgāiiyū.

«با اندیشه نیک (بهمن) بیا و از طریق راستی (اشه) بده (بخش) [بر ما] پاداشی دیرپای».

dāhvā امر دوم شخص مفرد ناگذر، از ریشه dā- در عبارت زیر از یسن ۵۰ بند ۲ (ibid: 92):
25. ākāstəng mā nišqsyā dāθəm dāhvā. «بدکاران را طرد کن، دادگر را بپذیر».

dātā فعل امر دوم شخص جمع گذرا از همان ریشه در عبارت زیر از یسن ۲۹ بند ۱۰ (ibid: 28):

26. yūžəm aēibiio ahurā aogā dātā ašā.

«شما ای اهورا، نیرو ارزانی بدارید به آنان، از طریق راستی (اشه)».

دو صیغه امر زیر نیز از ماده ماضی سین‌دار بنا شده‌اند:

fərašuuā فعل امر دوم شخص مفرد ناگذر از ماده ماضی سین‌دار fəraš- از ریشه fras- «پرسیدن، مشورت کردن» در عبارت زیر از یسن ۵۳ بند ۳ (ibid: 102):

27. a θ ā h □ m fərašuuā θ wā
xra θ wā. «پس با خردت مشورت کن».

θrāždum فعل امر دوم شخص جمع ناگذر از ریشه θrā- «پاییدن، حمایت کردن» در عبارت زیر از یسن ۳۴ بند ۷ (ibid: 48):

28. a θ ā n • θ rāždum. «ایدون ما را حمایت کنید».

در فارسی باستان شواهدی از کاربرد بن مضارع با پیشوند تصریفی -a و شناسه‌های خاص افعال ماضی وجود دارد که برای بیان گذشته غیرتام^۱ استفاده می‌شده‌است. در شاهد زیر فعل‌های *akunām* (از ماده مضارع *kunau- > kṛnau-**، از ریشه *kar* «کردن») و *abavam* (از ماده مضارع *bava- > b(av)-** از ریشه *bav* «شدن»)، هر دو، ماضی اول شخص مفرد گذرا هستند (نک. Kent, 1950: 152).

29. ima hadiš *akunam* pasāva ya θ ā adam xšaya θ iya *abavam* (XSc 3).

«این کاخ را ساختم، پس از آنکه من شاه شدم».

در تالشی مرکزی و جنوبی، ماضی غیرتام باستانی که برپایه بن مضارع استوار بود، حفظ شده ولی در تالشی شمالی ظاهراً از بین رفته‌است:

جدول شماره ۶

معنی	تالشی شمالی	تالشی مرکزی	تالشی جنوبی	ساخت فعلی
می‌خوابیدی	a-hāt-iš	a-xəš-iš	xəš-iš	ماضی استمراری
می‌بردیم	a-bârd-imun	a-bar-imun	bar-imnu	ماضی استمراری
اگر می‌نشستم	ba-nəšt-em	ba-nəš-em	bə-niš-im	ماضی استمراری تمنایی
اگر می‌دانست	ba-zən-i	ba-zun-e	bə-zun-i	ماضی استمراری تمنایی

براساس شواهد بالا، در تالشی مرکزی و جنوبی، شیوه ساخت باستانی ماضی غیرتام (ماضی استمراری) باقی مانده، ولی در تالشی شمالی با استفاده از بن ماضی، الگوی ساخت آن دگرگون شده‌است. البته شاهد آخر (چهارم) تالشی شمالی متفاوت است که علت آن تک‌بني بودن مصدر آن (zən-e: دانستن) برپایه بن مضارع است^(۸). چنانکه قبلاً گفته‌ایم، تصریف صیغگان فعلی مصدرهای مشمول این قاعده، در همه ساخت‌ها براساس همین تک‌بن صورت می‌گیرد.

۴- نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی‌های ریشه‌شناختی و یافته‌های زبان تالشی، «بَسند» در ترکیب «بن‌بَسند» که در تفسیر شَنْقُشی در ترجمه «قَطْعنا» به کار رفته، بن مضارع در معنی صفت مفعولی است و d آن، بدل از -ta یا حاصل دگرگونی n دوم در -visin(n) نیست، بلکه جزء ریشه است. این بُن فعلی به زبان فارسی دری و امروز نرسیده‌است، ولی در برخی از زبان‌های ایرانی امروز، ازجمله تالشی، تبری، بلوچی و ... کاربرد دارد.

8. imperfect

نظام تصریفی افعال تالشی مثل اغلب زبان‌های ایرانی امروز، دوبنی است، باین‌حال، موارد زیادی از نظام تصریفی تکبنی در آن دیده می‌شود. تصریف برخی از افعال برپایه بن مضارع، و برخی دیگر برپایه بن ماضی استوار است. نظام فعلی تالشی شمالی تکبنی است، ولی در تالشی مرکزی و جنوبی هر دو امکان تصریفی، یعنی تکبنی و دوبنی به موازات هم استفاده می‌شود با این تفاوت که مصدرهای مضارع‌بنیاد، تکبنی، و مصدرهای ماضی‌بنیاد دوبنی‌اند. در تالشی مرکزی نظام تصریفی تکبنی، کمتر کاربرد دارد و اگر مواردی یافت شود، یا شمار آن بسیار اندک است یا در نوع خاصی از افعال واداری منحصر می‌شود که ساخت آنها احتمالا متأثر از تالشی شمالی است. با توجه به تنوع گونه‌های تالشی شمالی، مرکزی و جنوبی، نتایج این تحقیق ممکن است بر تمام گونه‌ها قابل تسری نباشد، ولی قطعا بیشتر آنها را پوشش می‌دهد.

استفاده از بن مضارع در ساخت ماضی غیرتام، و بن ماضی در ساخت فعل‌های مضارع و امر در زبان‌های ایرانی، از دوره باستان تا میانه و نو، کم‌وبیش سوابقی دارد و شواهدی از آن در این جستار، مستند به متون مکتوب نقل شده‌اند، ولی از نظام تصریفی تکبنی در زبان‌های ایرانی گذشته تا کنون هیچ گزارش مستندی در دست نیست تا بر دیرینگی کاربرد این ویژگی زبانی دلالت کند. به نظر می‌رسد این پدیده، تحولی درون‌زبانی و متأخر در زبان تالشی (گویش شمالی و جنوبی) در روند ساده‌سازی یا آسان‌سازی زبانی باشد که تالشی مرکزی را هم تحت تأثیر قرار داده‌است.

پی‌نوشت

۱. در این مقاله، مقصود از تالشی شمالی گونه عنبرانی، تالشی مرکزی گونه پره‌سری، و تالشی جنوبی گونه سیاهمزیگی است. داده‌های تالشی شمالی از آقای دکتر احسان شفیقی، استاد پیش‌کسوت دانشگاه محقق اردبیلی، و اطلاعات تالشی جنوبی از آقای دکتر علی نصرتی سیاهمزیگی، مدرس دانشگاه فرهنگیان رشت است. از این بزرگواران سپاس ویژه داریم. از آنجاکه نویسندگان، خود گویشور تالشی مرکزی هستند، مواد مرتبط به این گونه از خودشان است.
۲. از این مصدر صورت‌های متنوعی در گونه‌های مختلف گویش تبری ثبت شده‌است (نک. نصری اشرفی و همکاران، ۱۳۸۱: ۲۸۴-۲۸۶).
۳. در واژه‌نامه قصرانی، مؤلف کتاب ظاهرا «بوسند» را ماده ماضی «بوسندن» ثبت کرده‌است که احتمالا اشتباه باشد.
۴. در رسم‌الخط و شیوه نگارش تالشی، از کتاب «همواج»، ویژه الفبا و دستور خط تالشی، مصوب گروهی از پژوهشگران تالشی پیروی کرده‌ایم که اکنون اغلب آثار تالشی براساس این شیوه‌نامه منتشر می‌شود.

۵. مثال‌های ۱۰ و ۱۱ از یادداشت‌های استاد دکتر علی‌اشرف صادقی در حاشیه این مقاله است. استاد با مطالعه پیش‌نویس مقاله، نکات دقیق و ارزشمندی افاده فرمودند. مدیون عنایات همیشگی ایشان هستیم.

۶. در زبان گیلکی هم شواهدی از کاربرد مصدر در معنی امر و الزام وجود دارد. در این ساخت، مصدر با شکل منفی «وا» (فعل شبه معین) همراه است: *nəvā guftən* (نباید گفتن/ نباید بگویی/ نگو)؛ *nəvā xuftən* (نباید خوابیدن/ نباید بخوابی/ نخواب). این فعل در اصل، غیرشخصی است. در بافت موقعیتی صرفاً بر دوم‌شخص مفرد دلالت می‌کند و ظاهراً با ضمیر فاعلی، قابل جمع نیست. شکل مثبتش مفهوم امری ندارد. بنابراین از نظر واژگانی و ساختی، فاقد ویژگی‌های فعل امر است؛ هرچند در بافت و موقعیت، افاده مفهوم امری دارد. در متون فارسی دری، شواهد آن فراوان است. به نقل دو مثال زیر اکتفا می‌کنیم:

(۱) تو را به بازار باید شد و دریوزه باید کرد (مبیدی، ج ۹: ۴۶).

(۲) شما را سوی خانه باید شدن بدین آرزو رای باید زدن

(شاهنامه، ج ۸: ۳۵۹)

۷. از دوست دانشمند، جناب دکتر چنگیز مولایی، استاد برجسته دانشگاه تبریز، بسیار سپاسگزاریم که اطلاعات مربوط به استفاده از ماده ماضی در بنای فعل امر در متون اوستایی را در اختیار ما قرار دادند.

۸. لُکوک (۱۳۸۳: ۴۹۵) در بررسی زبان تالشی شمالی گفته‌است: «ماضی غیرتام (که در تالشی شمالی ارزش ماضی استمراری دارد) به‌وسیله ماده مضارع و میانوند -i- (به‌اضافه پیشوند نمود استمرار a- در تالشی شمالی) ساخته می‌شود: تالشی شمالی «رسیدن» مفرد: ۱ -ā-ras-i-m, ۲ -š, ۳ -i, جمع: ۱ -mon, ۲ -on, ۳ -n». درباره نظر لُکوک لازم است به این نکته توجه کنیم که اولاً پیکره زبانی او اختصاص به گویش‌های تالشی جمهوری آذربایجان دارد؛ ثانیاً شاهد او برای ماضی غیرتام، از مصدر ماضی‌بنیاد نیست. «Tas-e» (رسیدن) برپایه ماده مضارع ساخته شده‌است (Миллер, 1930: 246) و نظام تصریفی این‌گونه افعال، چنان‌که در متن مقاله آورده‌ایم، در همه زمان‌ها و صیغگان فعلی، تک‌بندی است.

منابع

- آموزگار ژاله و تفضلی احمد، *زبان پهلوی، ادبیات و دستور آن*، تهران: معین، ۱۳۸۲.
- ابوالقاسمی محسن، *ماده‌های فعل‌های فارسی دری*، تهران: ققنوس، ۱۳۷۳.
- ابوالقاسمی محسن، *دستور تاریخی زبان فارسی*، تهران: سمت، ۱۳۸۷.
- بیغمی، *داراب‌نامه*، ج ۲، به تصحیح ذبیح‌الله صفا، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۱.
- پند پیران، به تصحیح جلال متینی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۷.

- پورشفق‌ی مریم، توصیف دستگاه فعل در گویش تالشی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان. ۱۳۸۵.
- تفسیر سُنفُشی، گزاره‌ای از بخشی از قرآن کریم، تفسیر شفّشی، به کوشش محمدجعفر یاحقی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران. ۲۵۳۵ [۱۳۵۵].
- عریان سعید، متون پهلوی (ترجمه، آوانوشت)، گردآورنده جاماسب جی دستور منوچهر جی جاماسب، مترجم سعید عریان، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۷۱.
- جهان‌دیده عبدالغفور، فرهنگ بلوچی فارسی، ج ۲، تهران: معین. ۱۳۹۶.
- حسن دوست محمد، فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی، ج ۴، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی. ۱۳۹۳.
- حسن دوست محمد، فارسی باستان، «کتیبه‌ها، واژه‌نامه»، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی. ۱۳۹۹.
- رضایتی کیشه‌خاله محرم، مصدر و ساخت آن در گویش تالشی، گویش‌شناسی (ویژه‌نامه نامۀ فرهنگستان)، ۱۳۸۵؛ (۵): ۷-۳۰.
- رضایتی کیشه‌خاله محرم، زبان تالشی «توصیف گویش مرکزی»، رشت: فرهنگ ایلیا. ۱۳۸۶.
- رضایتی کیشه‌خاله محرم، همواج، ویژه الفبا و دستور خط تالشی، رشت: فرهنگ ایلیا. ۱۳۹۷.
- رضایتی کیشه‌خاله محرم و ابراهیمی دینانی آرزو، فعل آینده در زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، ۱۳۹۵؛ (۱): ۷-۲۶.
- رضایتی کیشه‌خاله محرم و جلاله‌وند آکامی مجید، فعل مجهول در زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، ادب‌پژوهی، ۱۳۹۰؛ (۱۶): ۹-۳۴.
- رضایتی کیشه‌خاله محرم و خادمی ارده ابراهیم، فرهنگ موضوعی تالشی به فارسی، رشت: دانشگاه گیلان. ۱۳۸۷.
- رفیعی جیرده‌ی علی، لغت‌نامه تالشی، رشت: دانشگاه گیلان. ۱۳۸۶.
- رواقی علی با همکاری میرشمسی مریم، ذیل فرهنگ‌های فارسی، تهران: هرمس. ۱۳۸۱.
- سمک عیار، تصحیح پرویز ناتل خانلری، تهران: آگاه. ۱۳۶۳.
- سعدی شیرازی، بوستان، تصحیح غلامحسین یوسفی، تهران: خوارزمی. ۱۳۵۹.
- صادقی علی‌اشرف، اشتقاق صفت فاعلی (اسم فاعل) از بن ماضی، دستور (ویژه‌نامه نامۀ فرهنگستان)، ۱۳۸۹؛ (۶): ۴۵-۵۳.
- صادقی علی‌اشرف، بن‌سند، جستارهای نوین ادبی، ۱۳۹۷؛ ۵۱ (۱) (پیاپی ۲۰۰): ۱۳۳-۱۳۶.
- عطار نیشابوری، مختارنامه، تصحیح محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: سخن. ۱۳۸۶.
- فردوسی ابوالقاسم، شاهنامه، تصحیح جلال خالقی مطلق، تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی. ۱۳۹۱.

کریمان حسین، قصران، مباحث تاریخی و جغرافیایی و اجتماعی و مذهبی و وصف آتشفشان منطقه کوهستانی ری باستان و طهران کنونی، ج ۲، تهران: انجمن آثار ملی. ۱۳۵۶.
 لکوک پیر، گویش‌های حاشیه دریای خزر و گویش‌های شمال غرب ایران، راهنمای زبان‌های ایرانی، رودیگر اشمیت، ترجمه حسن رضائی باغبیدی و همکاران، ۱۳۸۳؛ ج ۲، تهران: ققنوس: ۴۸۹-۵۱۵.

منصوری یدالله و حسن‌زاده جمیل، بررسی ریشه‌شناختی افعال در زبان فارسی، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی. ۱۳۸۷.

میبدی ابوالفضل، کشف‌الاسرار و عدة‌الابرار، تصحیح علی‌اصغر حکمت، تهران: امیرکبیر. ۱۳۶۱.

نصرتی سیاهمزیگی علی، فرهنگ تالشی، رشت: فرهنگ ایلیا. ۱۳۹۶.

نصری اشرفی جهانگیر و همکاران، فرهنگ واژگان تبریز، ج ۱، تهران: احیاء کتاب. ۱۳۸۱.

نظامی گنجوی، اقبال‌نامه، تصحیح بهروز ثروتیان، تهران: توس. ۱۳۷۹.

مولایی چنگیز، راهنمای زبان فارسی باستان، «دستور زبان، گزیده متون، واژه‌نامه»، تهران: مهرنامک. ۱۳۸۴.

مولایی چنگیز، گویش کلاسوری، زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، ۱۳۹۵؛ (۲): ۴۳-۶۵.

هلالی جغتایی، دیوان هلالی جغتایی، تصحیح سعید نفیسی، تهران: کتابخانه سنایی. ۱۳۳۷.

یارشاطر احسان، آذری، دانشنامه ایران و اسلام، ۱۳۵۴؛ ج ۱: ۶۱-۶۹.

Humbach, H. *The Heritage of the Zarathushtra*. Heidelberg; 1994.

Jackson, A. V. W. *An Avesta Grammar in Comparison with Sanskrit*. Stuttgart; 1892.

Kellens, J. *Le Verb Avestique*. Wiesbaden; 1984.

Kent, R. G. *Old Persian, Grammar, Texts, and Lexicon*. New Haven; 1950.

Миллер, Б. В. *Талышские Тексты*, Москва; 1930.

Nyberg, H. S. *A Manual of Pahlavi*, Vol. 2. Wiesbaden; 1974.

روش استناد به این مقاله:

رضایتی کیشه‌خاله محرم و رضایتی کیشه‌خاله صهیب. نظام تصریفی تکبني در زبان تالشی، زبان فارسی و گویش‌های ایرانی،

DOI: 10.22124/plid.2025.31595.1730 ۲۸-۷: (۱۸)۲: ۱۴۰۳

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

